

TIẾP BIẾN, MỘT PHƯƠNG THỨC SÁNG TẠO VĂN HÓA

Nguyễn Hoa Mai

Tạp chí Lý luận Chính trị, Học viện Chính trị Quốc gia Hồ Chí Minh

Tóm tắt. Tiếp biến văn hóa là thuật ngữ khoa học xuất hiện vào cuối thế kỉ XIX, đầu thế kỉ XX trong các nghiên cứu nhân học của các nhà khoa học Mỹ khi họ nhận thấy sự biến đổi văn hóa của các tộc người châu Mỹ trước sự nhập cư của các dân tộc châu Âu và châu Phi. Nhiều công trình khoa học nghiên cứu về vấn đề này được xuất bản, xuất phát từ nhiều góc nhìn khác nhau: nhân học, tâm lí học, giáo dục học... Tại Việt Nam, nhiều nhà nghiên cứu văn hóa cũng quan tâm đến vấn đề này và đưa ra nhiều luận giải khác nhau. Tựu chung lại, tiếp biến văn hóa là sự thay đổi mô thức văn hóa của một hay các nền văn hóa qua quá trình tiếp xúc lâu dài. Sự biến đổi đó có thể hiểu như một phương thức sáng tạo văn hóa. Bài viết tổng hợp các quan điểm cơ bản về vấn đề này trên thế giới và Việt Nam để có cái nhìn tổng thể về phương thức sáng tạo trong tiếp biến văn hóa.

Từ khóa: Giao lưu văn hóa, tiếp biến văn hóa, biến đổi văn hóa, sáng tạo văn hóa.

1. Mở đầu

Nền văn hóa của mỗi quốc gia, mỗi cộng đồng đều có xu hướng đồng nhất hóa một nét văn hóa được vay mượn từ một nền văn hóa khác, bằng cách biến đổi nó và làm cho nó phù hợp với các giá trị của riêng mình. Các nền văn hóa khác nhau không độc lập và bất biến, mà luôn tồn tại những tiếp xúc, những tương tác làm biến đổi chúng [1; 20]. Quá trình đó là tiếp biến văn hóa. Đây là hiện tượng được nhiều ngành khoa học xã hội nhân văn nghiên cứu, như: văn hóa học, nhân học, xã hội học, tâm lí học... Nhiều tài liệu khoa học được nghiên cứu công phu, nghiêm túc, góp phần định hình khung lí thuyết về vấn đề này. Từ góc độ văn hóa học, vấn đề tiếp biến văn hóa cũng được bàn đến trong nhiều công trình nghiên cứu của nhiều nhà khoa học, cả thế giới và Việt Nam. Robert Redfield, Ralph Linton và Melville Herskovits trong *Trích lục về Nghiên cứu Tiếp biến văn hoá* đã tạo khuôn khổ chặt chẽ cho nghiên cứu khoa học về tiếp biến văn hóa: khái niệm, tình huống, kết quả. Công trình đặt nền móng quan trọng cho các nghiên cứu tiếp theo về chủ đề này. Tiếp đó, trong *Giao lưu và tiếp biến văn hóa: Một phương thức khám phá*, Siegel, Vogt, Watson, Broom đã tổng hợp nhiều tài liệu và đưa ra khung lí thuyết đầy đủ hơn cả về tiếp biến văn hóa: khái niệm, phương thức, vai trò của cá nhân, ngôn ngữ, kết quả... Đây là một trong những công trình nghiên cứu công phu, có giá trị về tiếp biến văn hóa.

Ngày nhận bài: 1/1/2019. Ngày sửa bài: 19/1/2019. Ngày nhận đăng: 1/2/2019.

Tác giả liên hệ: Nguyễn Hoa Mai. Địa chỉ e-mail: hoamainguyen1982@gmail.com

Tiếp đó, các nhà nghiên cứu nước ngoài như: Boas, Berry, Ridley, Kroeber, Titiev, Mischa... cũng công bố nhiều công trình nghiên cứu về các khía cạnh khác nhau của tiếp biến văn hóa. Mỗi công trình tiếp cận vấn đề ở các góc độ khác nhau: nhân học, tâm lí học, kinh tế học... Từ đó, khẳng định vai trò của giao lưu trong biến đổi văn hóa hay một phương diện của văn hóa như: ngôn ngữ, phong tục, thói quen. Tại Việt Nam, nhiều nhà nghiên cứu như: Hữu Ngọc, Nguyễn Thừa Hỷ, Nguyễn Đức Từ Chi, Hoài Hương Anbert - Nguyễn và Michel Espagn... nghiên cứu, dịch thuật nhiều công trình liên quan đến vấn đề này. Mỗi công trình có những cách lí giải khác nhau về hiện tượng giao lưu, tiếp biến văn hóa nhưng nhìn chung đều thừa nhận sự tồn tại tất yếu của hiện tượng này trong đời sống xã hội. Nhờ đó, khung lí thuyết nghiên cứu tiếp biến văn hóa khá hoàn chỉnh.

Bài viết góp phần tổng hợp các công trình nghiên cứu tiêu biểu về tiếp biến văn hóa trong và ngoài nước để có cái nhìn khái quát về lí thuyết tiếp biến văn hóa. Từ đó, khẳng định: tiếp biến là một trong những phương thức sáng tạo của mỗi nền văn hóa.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Tiếp biến văn hóa...

Thuật ngữ tiếp biến văn hóa (acculturation) có hàng trăm định nghĩa khác nhau, bổ sung mà không loại trừ. Về mặt từ nguyên, tiền tố Latin *ad* có nghĩa là sáp lại gần nhau, *acculturation* có nghĩa là *làm cho các nền văn hóa trở nên gần gũi với nhau*. Các nhà dân tộc học phương Tây lần đầu tiên sử dụng thuật ngữ này vào khoảng năm 1880 và trở nên phổ biến vào những thập kỉ đầu thế kỉ XX với các nhà nhân học văn hóa Bắc Mỹ. Đến thế kỉ XX, vấn đề này lại tiếp tục được nghiên cứu với nhiều góc độ khác nhau: tâm lí học, kinh tế học, nhân học... với nhiều quan niệm và cách lí giải tiếp biến văn hóa. Nhưng nhìn chung, các nhà khoa học dù xuất phát từ góc độ nào cũng rất quan tâm đến bản chất quá trình, phương thức và kết quả của tiếp biến văn hóa. Có thể khái quát các quan niệm trên thành hệ thống như sau:

Về khái niệm

Nhà nhân học văn hóa Bắc Mỹ Franz Boas nhấn mạnh rằng, không nên nhìn nhận các đặc điểm văn hóa một cách ngẫu nhiên, mà phải nhìn nhận nó trong khuôn khổ của một quá trình lịch sử duy nhất cho đến tận khi nào nguồn gốc của nó đã trở nên mù mờ thì thôi. Ông đã tìm hiểu các đặc điểm văn hóa trong khuôn khổ của hai quá trình lịch sử: *truyền bá và biến đổi*. Boas sử dụng các khái niệm chủ chốt này để giải thích văn hóa và diễn giải ý nghĩa của văn hóa. Ông tin rằng: hành động sáng tạo văn hóa của một dân tộc cơ bản là kết quả tích lũy của truyền bá. Ông coi các nền văn hóa như là bao gồm vô tận các sợi chỉ lỏng lẻo, mà hầu hết đều có nguồn gốc từ bên ngoài, nhưng được đan dệt lại với nhau thành một tấm thảm văn hóa mới của chúng. Các yếu tố cụ thể bắt đầu liên kết lại khi thời gian qua đi [2; 57-58].

Năm 1936, Robert Redfield, Ralph Linton và Melville Herskovits xuất bản *Trích lục về Nghiên cứu Tiếp biến văn hoá* khi vấn đề này trở thành một trong những nội dung quan trọng của nhân học. Mặc dù vào thời điểm công bố, tuy mới chỉ ở “dạng khung”, nhưng *Bản trích lục* đã cung cấp sườn khá chi tiết cho các nghiên cứu về hội nhập văn hóa và tiếp biến văn hóa. Các ông nêu khái niệm: “Tiếp biến văn hóa được hiểu là những hiện tượng xảy ra khi những nhóm các cá thể có văn hóa khác nhau tiến hành tiếp xúc trực tiếp

và lâu dài, với những thay đổi sau đó đối với mẫu hình văn hóa ban đầu của một trong hai hoặc cả hai nhóm” [3;150]. Tiếp biến văn hóa không phải là thay đổi văn hóa chỉ diễn ra ở một khía cạnh và sự đồng hóa là một phần trong các giai đoạn tiếp biến văn hóa. Đồng thời, tiếp biến văn hóa cũng khác với liên hợp mặc dù liên hợp diễn ra ở mọi ví dụ của tiếp biến văn hóa. Như vậy, liên hợp văn hóa, thay đổi văn hóa là một khâu trong quá trình tiếp biến và đồng hóa văn hóa có thể là một trong các kết quả của tiếp biến văn hóa.

Hội nghị chuyên đề nghiên cứu dành riêng cho các vấn đề về giao lưu và tiếp biến văn hóa được tổ chức vào tháng 7 và tháng 8/1953 tại Đại học Stanford (Mỹ). Bốn nhà khoa học tham gia gồm: 3 nhà nhân học (Siegel, Vogt và Watson) và một nhà xã hội học (Broom) đã thảo luận trong nhiều tháng, tổng hợp nhiều tài liệu và đưa ra một khung lý thuyết đầy đủ hơn cả về tiếp biến văn hóa trong tập tài liệu *Giao lưu và tiếp biến văn hóa: Một phương thức khám phá*. Các ông khẳng định: “Thực tế có một thỏa thuận rằng việc phân tích chi tiết các tình huống và kết quả giao lưu và tiếp biến văn hóa sẽ mang lại những cơ hội tuyệt vời nhất để hiểu thêm về các động lực văn hóa” [4;973]. Theo các ông, giao lưu và tiếp biến văn hóa có thể được định nghĩa như hiện tượng thay đổi văn hóa được khởi nguồn từ việc kết hợp hai hay nhiều hệ thống văn hóa tự quản.

Tiếp biến văn hoá được UNESCO định nghĩa là “Quá trình một nhóm người hay một cá nhân qua tiếp xúc trực tiếp và liên tục với một nhóm khác, tiếp thụ (tự nguyện hay bị bắt buộc, toàn bộ hay từng bộ phận) nền văn hóa của nhóm này” [5].

Từ góc nhìn lý học, J.W. Berry coi tiếp biến văn hóa là quá trình thay đổi văn hoá và tâm lý diễn ra như là kết quả của sự tiếp xúc giữa các nhóm văn hoá và các thành viên cá nhân của họ. Sự tiếp xúc và thay đổi này xảy ra trong thời gian thuộc địa hóa, xâm lược quân sự, di dân và tạm trú (như: du lịch, nghiên cứu quốc tế đang ở nước ngoài). Nó tiếp tục sau những lần tiếp xúc đầu tiên trong các xã hội văn hoá phá hệ, nơi các cộng đồng dân tộc văn hoá duy trì các nét đặc trưng của nền văn hoá di sản của họ. Tiếp biến văn hóa và thích ứng được hiểu một cách hợp lý, cho phép phát triển các chính sách và chương trình để thúc đẩy kết quả thành công cho tất cả các bên [6]. Tiếp biến văn hóa cũng được quan niệm như một quá trình thay đổi hành vi và thái độ của các cá nhân sống trong các xã hội đa văn hóa hoặc những người tiếp xúc với một nền văn hoá khác nhau do sự xâm chiếm, xâm lăng, thay đổi chính trị, toàn cầu hoá và sự gia tăng của xã hội do tiến bộ kỹ thuật. Tiếp biến văn hóa đề cập đến sự cân bằng giữa thay đổi thái độ và hành vi như là kết quả của việc tiếp xúc với một nhóm thống trị và duy trì các giá trị, niềm tin và truyền thống văn hoá hiện có [7].

Bên cạnh đó, thuật ngữ tiếp biến văn hóa được sử dụng với nhiều quan niệm khác nhau: “Tiếp biến văn hóa là một quá trình biến đổi kép về văn hóa và tâm lý xảy ra do kết quả của sự tiếp xúc giữa hai hay nhiều nhóm văn hóa và những cá nhân thành viên của hai nhóm văn hóa đó” [8] hay “là sự biến đổi về văn hóa của một nhóm người hoặc một cá nhân do kết quả của sự tiếp xúc với một nền văn hóa khác” [9] và “là những biến đổi do kết quả của sự tiếp xúc giữa các nền văn hóa khác nhau qua thời gian. Tiếp xúc có thể đem lại những hệ quả rõ rệt, như việc một nền văn hóa này vay mượn một số nét từ một nền văn hóa khác, hoặc là sự dung hợp tương đối của các nền văn hóa riêng rẽ”[10].

Tại Việt Nam, thuật ngữ tiếp biến văn hóa (acculturation) được các nhà văn hóa học dịch theo nhiều cách khác nhau: “văn hóa hóa” (Nguyễn Khắc Viện), “hỗn dung văn hoá” (Nguyễn Đức Từ Chi), “đan xen văn hóa” (Trần Quốc Vượng), “tiếp biến văn hóa” (tiếp

xúc và biến đổi văn hóa) (Hà Văn Tấn), “giao hòa văn hóa” (Hoàng Ngọc Hiến), “tương tác văn hóa” (Hữu Ngọc), “Chuyên giao văn hóa” (Hoài Hương). GS Trần Quốc Vượng cho rằng: giao thoa văn hóa/tiếp biến văn hóa ý chỉ sự “móc ngoặc”, “móc nối” giữa hai hay nhiều nền văn hóa, để chuyển biến nền văn hóa bản địa do sự tương tác giữa hai yếu tố nội sinh và ngoại sinh. Trong đó, quan niệm của GS Hà Văn Tấn: “Khi hiện tượng acculturation xảy ra, không phải chỉ có sự tiếp xúc hay hòa lẫn (đan xen, hỗn dung...) các văn hóa khác nhau của cá nhóm mà quan trọng là có sự biến đổi mô thức văn hóa của ban đầu của một hay cả hai nhóm” [11;45] tiệm cận hơn cả với quan niệm quốc tế về vấn đề này.

Như vậy, tiếp biến văn hóa được hiểu là quá trình tiếp xúc lâu dài của hai hay nhiều nền văn hóa dẫn đến sự biến đổi mô thức văn hóa của một hoặc hai hay các nền văn hóa ấy.

Về phương thức, tiếp biến văn hóa trực tiếp hoặc gián tiếp thực hiện qua hai phương thức: (1) Phương thức bạo lực qua chiến tranh, xâm lược, đế quốc chủ nghĩa thực dân; (2) Phương thức hòa bình qua buôn bán truyền bá tôn giáo tư tưởng, trao đổi văn hóa nghệ thuật), tức là đối thoại văn hóa (văn minh). Nói cách khác, các chủ thể tiếp nhận văn hóa có thể bị ép buộc tiếp nhận các yếu tố văn hóa hay tiếp nhận một cách tự nguyện [3]. Việc biến đổi văn hóa có thể là do chuyên giao văn hóa trực tiếp; có thể xuất phát từ những nguyên nhân không thuộc văn hóa như những biến đổi về sinh thái học hoặc nhân khẩu học do văn hóa tác động gây ra; nó có thể bị trì hoãn, như với điều chỉnh nội hàm sau khi chấp nhận những đặc điểm hoặc mẫu bên ngoài; hoặc có thể là sự phối ứng của những chế độ truyền thống của cuộc sống [4].

Về vai trò của cá nhân, trong quá trình tiếp xúc văn hóa, việc tiếp nhận và biến đổi các giá trị văn hóa trên cơ sở các hằng số có vai trò lớn của các cá nhân, đặc biệt là các cá nhân ưu tú. Họ là những người có trải nghiệm văn hóa sâu sắc, có tri thức và có khả năng thẩm định các yếu tố văn hóa mới, được coi là tinh hoa của nền văn hóa khác để quyết định lựa chọn và biến đổi cho phù hợp với dân tộc mình. Thái độ của họ có khi phân hóa, có khi thù địch, cũng có khi cấp tiến nhưng đều xuất phát từ nhu cầu gìn giữ và phát triển hằng số văn hóa dân tộc (giá trị truyền thống). Quan niệm, hành vi của họ tác động sâu sắc đến cộng đồng. Động lực của quá trình giao lưu, tiếp biến văn hóa là sự chọn lọc hệ thống các giá trị, trong đó, có vai trò của các yếu tố nhân cách [4], cụ thể là nhân cách của giới tinh hoa hay người có ảnh hưởng, vai trò lớn trong cộng đồng.

Về hệ quả của sự tiếp xúc, là sự biến đổi ở nhiều mức độ (ít hoặc nhiều), từng phần hoặc toàn bộ; từ bổ sung, tích hợp, chỉnh sửa, cách tân đến thay thế. Giao lưu tiếp biến văn hóa là sự tương hỗ lẫn nhau giữa hai nền văn hóa. Sự tương hỗ này có khi diễn ra không cân xứng, và kết quả sẽ có một nền văn hóa bị hút vào trong một nền văn hóa khác, hoặc bị thay đổi bởi một nền văn hóa khác [12;425] hay cả hai nền văn hóa cùng thay đổi. Có khi, tiếp biến văn hóa trở thành công cụ, chiến lược của nền văn hóa bị áp đặt khi họ biến các giá trị văn hóa tiếp thu được thành cái của mình hòng làm suy yếu quyền lực của người thống trị. Hoài Hương Anbert - Nguyên và Michel Espagne khẳng định: “những cuộc giao lưu giữa các nền văn hóa dẫn đến sự hình thành các tri thức mới” [14;27]. Thuật ngữ “Chuyên giao” bao hàm tính năng động của việc xuất nhập tài sản văn hóa, dù đó là những văn hóa vật thể hay chỉ tương ứng với những phương cách tư duy vào đó [14;31].

Về vai trò của yếu tố nội sinh và ngoại sinh. Yếu tố nội sinh (yếu tố bản địa, truyền thống, bản sắc) của một quốc gia là yếu tố vốn có, tự thân được hình thành trong quá khứ và các yếu tố được bản địa hóa, nội sinh hóa từ cái bên ngoài. Đây là cơ sở để tiếp thu,

chọn lọc cái bên ngoài trong quá trình giao lưu, tiếp biến văn hóa. Nếu một nền văn hóa chưa có cái nội sinh hoặc cái nội sinh chưa đủ mạnh thì đứng trước cái ngoại sinh sẽ bị lấn át hoặc không đủ năng lực để tiếp nhận hay chối bỏ. Khi đó, nền văn hóa của quốc gia, cộng đồng đó sẽ không thể phát triển, thậm chí lụi tàn. *Yếu tố ngoại sinh* là cái được sinh ra từ bên ngoài (từ một nền văn hóa khác), tác động đến một nền văn hóa với tư cách là chủ thể có nhu cầu được tiếp nhận hoặc buộc phải tiếp nhận. Yếu tố này kích thích, gợi mở, thúc đẩy và là đối tượng cho quá trình nội sinh hóa diễn ra. Nếu không có cái ngoại sinh thì không có quá trình giao lưu, tiếp biến văn hóa. Yếu tố ngoại sinh có thể là tiên bộ, phù hợp, được tiếp nhận hoặc không.

Về phương pháp nghiên cứu và tiếp cận, phải đặt trong bối cảnh lịch sử cụ thể, không nên tách nghiên cứu khỏi các yếu tố sinh thái học, động lực xã hội, chính trị và kinh tế. Tuy nhiên, cũng cần đặt đối tượng nghiên cứu trong một không gian lớn hơn với phạm vi rộng hơn. Nghiên cứu tiếp biến văn hóa cũng cần nghiên cứu so sánh, đặc biệt là trong các tình huống khi nhiều nhóm đang bước vào bối cảnh xã hội như nhau nhưng đáp ứng theo những cách khác nhau. Một nghiên cứu toàn diện về giao lưu và tiếp biến văn hóa phải bao gồm việc đánh giá những hiện tượng phi văn hoá và phi xã hội cung cấp các thiết lập liên lạc và thiết lập một số giới hạn nhất định về thích ứng văn hoá. Điều quan trọng nhất trong số đó là bối cảnh sinh thái và đặc điểm nhân khẩu học của các dân tộc tương ứng. Các nền văn hóa không gặp nhau, nhưng những người mang nền văn hóa đó lại tiếp xúc với nhau. Là những người mang nội dung của truyền thống, những cá nhân tiếp xúc đó không bao giờ biết được hết toàn bộ nền văn hóa của mình và cũng không bao giờ có thể truyền tải hết những gì họ biết cho người khác hiểu. Phần nội dung văn hóa mà họ truyền tải chủ yếu được xác định dựa trên lí do họ tiến hành tiếp xúc [4]. Cách tiếp cận này đặc biệt cần thiết như toàn cầu hóa thường dẫn đến sự hội tụ của nhiều nền văn hóa. Chỉ tập trung vào một nhóm tại một thời điểm bỏ sót nhiều khía cạnh quan trọng của quá trình tiếp biến văn hóa. Đồng thời, chỉ thấy quá trình tiếp biến văn hóa phổ quát là giản lược, phản tác dụng và làm lạc. Phương pháp luận, nghiên cứu tiếp biến văn hóa cần phải kết hợp các phương pháp định tính và định lượng để nắm bắt được tính năng động của tiếp biến văn hóa. Phương pháp nghiên cứu cho phép chúng ta hiểu được quá trình tiếp biến văn hóa từ quan điểm của những người đi qua nó (có trải nghiệm) rất quan trọng.

2.2. ...và sáng tạo văn hóa

Sáng tạo được hiểu là khả năng tạo ra cái mới. Sáng tạo văn hóa là tạo ra cái mới cho nền văn hóa, bao gồm cả văn hóa vật thể và phi vật thể. Sáng tạo văn hóa có nhiều phương thức khác nhau: chủ thể văn hóa có khả năng sáng tạo và tự sáng tạo văn hóa hoặc học hỏi từ các nền văn hóa khác và biến đổi nó thành cái phù hợp với mình. Sự biến đổi đó tạo ra cái mới dù nó có nhiều nét tương đồng với cái cũ. Việc học hỏi bắt nguồn từ quá trình giao lưu, tiếp xúc văn hóa (trực tiếp hoặc gián tiếp; tổng thể hoặc bộ phận). Các nhà nhân học Mỹ cho rằng: tiếp biến văn hóa là quá trình sản sinh văn hóa cũng như quá trình tiếp nhận văn hóa. Đặc biệt, khi quá trình tiếp biến văn hóa không phải do ép buộc thì nó đặc biệt rất sáng tạo. Đó là một quy trình rất hiệu quả ngay cả khi hệ quả sau đó làm giảm rất nhiều về số lượng và sự đa dạng của các yếu tố đã tồn tại trước đó. Nhưng bất kể là thay đổi nào về số lượng, luôn có những quá trình sáng tạo khác nhau chắc chắn sẽ diễn ra với sự kết hợp của các yếu tố ngoại lai vào trong hệ thống tự trị [4]. Nói cách khác, việc tiếp xúc giữa các nền văn hóa hay bộ phận của các nền văn hóa dẫn đến sự biến

đôi mô thức văn hóa của một trong hai góp phần tạo ra cái mới cho nền văn hóa tham gia vào quá trình đó. Cái mới gồm yếu tố ngoại lai và cái đã tồn tại trước đó. Sự xuất hiện của cái mới là biểu hiện của sáng tạo văn hóa trong quá trình giao lưu. Có sự xuất hiện của cái mới hay không phụ thuộc vào năng lực của chủ thể văn hóa, cụ thể là các cá nhân có khả năng sáng tạo.

Bàn về vai trò của cá nhân trong tiếp biến văn hóa, các nhà khoa học cho rằng họ đóng vai trò như những cơ chế chọn lọc trong quá trình tiếp biến văn hóa. Họ có quyền lựa chọn các giá trị phù hợp với đặc điểm tâm lý cá thể và truyền thống văn hóa của mình trong quá trình tiếp xúc văn hóa. Họ cũng là đối tượng mang nét văn hóa của cộng đồng mình trong tiếp xúc và tiếp nhận văn hóa cộng đồng khác. Khi là thành viên của nhóm tiếp nhận, tính cá nhân (thái độ, quan điểm, hiểu biết) và vị trí xã hội của họ tạo ra ảnh hưởng nhất định với cộng đồng và ảnh hưởng đến tâm thế, đặc điểm tiếp nhận, biến đổi. Đặc biệt, với tầng lớp trí thức (giới tinh hoa), việc lựa chọn các giá trị, chuẩn mực trong tiếp xúc; việc biến đổi chúng có tác động mạnh đến cộng đồng và mang tính quyết định đối với biến đổi, sáng tạo văn hóa [4]. Trong hoàn cảnh xảy ra cưỡng bức văn hóa, tiếp biến không được xem là hành vi của quyền lực mà chỉ được xem là một chiến lược đặc biệt của người không có quyền lực khi họ có thể tiếp thu, thay đổi, biến thành cái của mình nhằm làm suy yếu quyền lực của những người thống trị. Ở đây, tiếp biến được hiểu như hành động tự khẳng định và sự kháng cự của địa phương chống lại quyền lực của các nền văn hóa có thể năng lớn hơn [15; 198]. Như vậy, với mỗi nền văn hóa, để tiếp thu có chọn lọc cái mới rất cần sự xuất hiện của các nhân cách văn hóa. Họ đóng vai trò như “màng lọc văn hóa” và “chỉ dẫn văn hóa”. Sự tiếp thu có chọn lọc và biến đổi văn hóa của họ ảnh hưởng đến sự tiếp nhận và biến đổi của cộng đồng và dẫn đến thay đổi văn hóa theo hướng có giá trị cho cộng đồng.

Khẳng định vai trò của các cá nhân không thể không nói đến vai trò của yếu tố nội sinh.

Cần phân biệt tiếp biến văn hóa với giao lưu văn hóa, tiếp xúc văn hóa, đồng hóa văn hóa. Nếu tiếp biến là giao lưu, tiếp xúc, biến đổi mô thức văn hóa và một trong các kết quả là tạo ra cái mới thì giao lưu văn hóa là nguyên nhân của quá trình biến đổi văn hóa và đồng hóa là một trong các kết quả của quá trình giao lưu văn hóa nhưng không tạo ra cái mới mà là thay thế hoàn toàn cái cũ bằng một cái khác. Giao lưu là sự gặp gỡ giữa các nền văn hóa; tiếp xúc là quá trình gặp gỡ lâu dài, liên tục. Đồng hóa văn hóa diễn ra khi các nền văn hóa giao lưu, tiếp xúc lâu dài và một hoặc một số nền văn hóa tham gia vào quá trình đó mất hoàn toàn các yếu tố bản địa khi tiếp thu toàn bộ các đặc điểm, giá trị của nền văn hóa khác mà không có sự sáng tạo. Nói cách khác, việc tiếp nhận phần lớn hoặc toàn bộ nền văn hóa khác và mất đi hầu hết các di sản văn hóa cũ mà các thành viên trong nhóm tiếp nhận bằng lòng, lúc đó sự đồng hóa xảy ra không chỉ thể hiện trên cả mẫu hình hành vi mà còn trong các giá trị bên trong của văn hóa.

Như vậy, tiếp biến (tiếp xúc và biến đổi) là một trong các phương thức sáng tạo văn hóa của một nền văn hóa. Ngày nay, trong bối cảnh toàn cầu hóa và hội nhập quốc tế diễn ra sâu rộng, quá trình này không bao giờ kết thúc. Do đó, các yếu tố mới của các nền văn hóa sẽ liên tục được tạo ra và ngày càng phong phú, đa dạng. Các quốc gia, dân tộc trong điều kiện toàn cầu hóa sẽ có nhiều cơ hội để sáng tạo văn hóa nhưng cũng phải đối mặt với không ít thách thức trước nguy cơ đồng hóa, làm mất đi các giá trị truyền thống, bản sắc văn hóa dân tộc.

3. Kết luận

Tiếp biến văn hóa trong bất cứ hoàn cảnh nào (ép buộc hay tự nguyện, toàn bộ hay bộ phận) đều mang lại những trải nghiệm văn hóa khác nhau với con người trong các nền văn hóa ấy. Kết quả của quá trình tiếp xúc đó là việc biến đổi một phần hoặc hoàn toàn những giá trị mới thành các giá trị phù hợp với nền văn hóa của mình. Nói cách khác, đó là một trong những phương thức sáng tạo văn hóa của mỗi nền văn hóa, bao gồm phi vật thể và vật thể. Nhờ đó, nền văn hóa của mỗi dân tộc giàu có thêm, sẽ gia tăng sự tương đồng giữa các quốc gia, dân tộc và nền văn hóa tạo tiền đề cho các mối qua hệ trên các lĩnh vực: kinh tế, văn hóa, xã hội. Nhưng không vì thế mà bản sắc văn hóa dân tộc mất đi. Trái lại, các yếu tố ngoại sinh sẽ góp phần làm phong phú bản sắc văn hóa, làm gia tăng sức mạnh mềm cho bản sắc văn hóa dân tộc. Đây là một trong những nội dung quan trọng cần được quan tâm trong quá trình toàn cầu hóa. Các quốc gia, dân tộc trong toàn cầu hóa cần có phản ứng tích cực hơn, coi toàn cầu hóa là một phương thức của tiếp biến để sáng tạo văn hóa.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Nguyễn Thừa Hỷ, 2012. *Văn hóa Việt Nam truyền thống: Một góc nhìn*, Hà Nội: Nhà xuất bản Thông tin và Truyền thông.
- [2] Redfield R, Linton R, Herskovits MJ, 1936. *Memorandum for the Study of acculturation*, *American Anthropologist*; 38(1): p.149–152.
- [3] Boas F., 1994. *General Anthropology*. Boston: D.C. Heath and Company E.
- [4] *Social Science Research Council Summer Seminar on Acculturation, Acculturation: An Exploratory Formulation*, *American Anthropologist*. 1954; 56: p.973-1000
- [5] Hữu Ngọc, 2017. *Đối thoại giữa các nền văn minh dưới góc độ tiếp biến văn hóa ở Việt Nam*, <http://baotangnhanhoc.org/vi/bai-nghien-cu-lch-s/691-i-thoi-gia-cac-nn-vn-minh-di-goc--tip-bin-vn-hoa--vit-nam-.html>, truy cập ngày 25/10/2017.
- [6] Berry, 2004. *Encyclopedia of Applied Psychology*.
- [7] Edward A. Delgado-Romero,... Charles R. Ridley, 2004. *Encyclopedia of Applied Psychology*.
- [8] *International Journal of Intercultural Relation*, No.29-2005, <http://www.journal.elsevier.com>
- [9] *American Heritage Dictionary*, 2009. <https://www.ahdictionary.com>, truy cập ngày 15/3/2018
- [10] *The Columbia Encyclopedia*, 2013, <https://www.britanica.com>.
- [11] Hà Văn Tấn, 1981. *Giao lưu văn hóa ở người Việt cổ*, Tạp chí Nghiên cứu nghệ thuật số 6, Hà Nội, tr.44-49.
- [12] Kroeber, A. L., 1948. *Anthropology: Race, Language, Culture, Psychology, Prehistory*. New York and Burlingame: Harcourt, Brace & World, Inc.
- [13] Thompson, Richard H., 1996. *Assimilation*. In *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*, vol. 1. David Levinson and Melvin Ember, eds. New York: Henry Holt and Company. p.112- 15.

[14] Hoài Hương Anbert - Nguyên và Michel Espagne (chủ biên), 2018. *Việt Nam một lịch sử chuyển giao văn hóa*. Nxb Đại học Sư phạm, Hà Nội.

[15] Han Peter Hahn, 2008. “*Diffusionism, and Globalization: Som remarks on current debates in anthropolgy*” *Anthropos*, 103., p.191-202.

ABSTRACT

Acculturation, a way of cultural creation

Nguyen Mai Hoa

Journal of Political Theory, Ho Chi Minh National Academy of Politics

Acculturation is a scientific term that is appeared in the late Nineteenth century and early Twentieth century in the anthropological studies of American scientists when they noticed the cultural transformation of the American peoples before the immigration of European and African peoples. Many scientific research works on this issue are published and derived from many different perspectives: anthropology, psychology, and education ... In Vietnam, many cultural researchers are also interested in questioning this topic and many different explanations. In general, cultural transformation is a change in the cultural pattern of culture through long-term exposure. That transformation can be understood as a method of cultural creation. The article summarizes the basic perspectives on this issue in the world and in Vietnam in order to have an overview of creative methods in cultural transformation.

Keywords: Cultural exchange, acculturation, cultural change, cultural creation.